

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ**

**ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З
КРАЇНАМИ ПІВДЕННОЇ АЗІЇ В 90-Х РР. ХХ СТ. – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконав: студент 4 курсу 13-441 групи

Спеціальності 032 Історія та археологія

Освітньо-професійної програми

«032 Історія та археологія»

Кухаренко Олександр Олександрович

Керівник: к.і.н., доцент Михайленко Г. М.

Рецензент: к.і.н., доцент Геринбург О. В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Розвиток дипломатичних відносини України з державами Південної Азії: історіографія та джерельна база дослідження	7
РОЗДІЛ 2. Потенціал та пріоритети України у відносинах з південноазійськими державами та регіональними об'єднаннями	16
2.1. Загальні теоретичні засади української дипломатії в 1990-х рр. – на початку ХХІ ст.	16
2.2. Практична реалізація української дипломатичної стратегії в регіоні Південна Азія	21
РОЗДІЛ 3. Відносини України з країнами індо-буддійської цивілізації Південної Азії	30
3.1. Двостороннє співробітництво України та Індії: історія та сучасність	30
3.2. Встановлення міждержавних зв'язків України з Демократичною Соціалістичною Республікою Шрі-Ланка, Непалом та Королівством Бутан	41
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії (ASEAN – Association of SouthEast Asian Nations)
- ВУАІ – Всеукраїнська асоціація індологів
- ГА – Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй
- НІСД – Національний інститут стратегічних досліджень
- СААРК – Південноазійська асоціація регіонального співробітництва (SAARC – South Asia Association for Regional Cooperation)
- САПТА – Південноазійська угода про преференційну торгівлю (SAPTA – South Asian Preferential Trading Arrangement)
- САФТА – Південноазійська угода про вільну торгівлю (SAFTA – South Asian Free Trade Agreement)

ВСТУП

Зі здобуттям Україною державної незалежності та початком її зовнішньополітичної діяльності, зорієнтованої на практичне забезпечення зростання української державності, започатковується і розвивається галузь соціогуманітарних досліджень на межі всесвітньої історії та політології, яка вивчає міжнародні відносини України з іншими державами. До останнього часу такі дослідження провадилися переважно щодо країн Заходу та Росії, однак сьогодні, з розширенням самого кола українських дипломатичних контактів та з чисельним і якісним зростанням науковців, котрих хвилює міжнародна проблематика, до орбіти досліджень потрапляє і такий регіон як Південна Азія.

Попри це, в Україні сьогодні катастрофічно бракує праць, присвячених регіонові в цілому та написаних не в публіцистичному, а саме науковому стилі. Тож ця робота є спробою зробити певний крок у напрямку поглиблення українсько-південноазійських міжнародних студій.

Актуальність теми полягає в необхідності створення цілісної картини української присутності в Південній Азії, де знаходиться азійський територіальний гігант Індія та ключовий партнер нашої держави в військово-технічному співробітництві – Пакистан. А також важливим є дослідження співпраці і з іншими країнами регіону для налагодження сталих дипломатичних відносин.

Метою дослідження є розкриття етапів та шляхів становлення і розвитку міжнародних зв'язків України та країн індо-буддійської цивілізації (Індії, Бангладеш, Шрі-Ланки, Непалу, Бутану з 1991 р. до сьогодні).

У відповідності з метою були поставлені **завдання дослідження**:

- на базі опрацьованих матеріалів визначити теоретичні засади української дипломатії в роки незалежності;
- охарактеризувати особливості зародження та розвитку українсько-південноазійських відносин;
- дослідити головні сфери співробітництва України та країн Південної Азії;
- визначити реальні перспективи розвитку відносин між країнами.

Об'єктом дослідження є становлення зовнішньої політики України наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Предметом дослідження є розвиток південноазійського напрямку зовнішньої політики Української держави після здобуття незалежності 1991 р.

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець ХХ – початок ХХІ ст.

Територіальні межі охоплюють територію країн південноазійського регіону, більш детально згадуються у роботі Індія, Непал, Шрі-Ланка, Бутан.

Методологічну основу дослідження складають загальнометодологічні принципи історизму, об'єктивності й ціннісного підходу (врахування загальнолюдських цінностей), що реалізуються за допомогою як загальнонаукових, так і спеціально-історичних **методів**. Найважливішими серед загальнонаукових методів є історичний та логічний. У роботі також застосовуються узагальнення, аналіз, синтез, порівняння.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання школярами під час підготовки до уроків всесвітньої історії в школі та студентами – до семінарів з Новітньої історія країн Сходу, Історії

міжнародних відносин.

Структура роботи обумовлена її метою і завданнями. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ ПІВДЕННОЇ АЗІЇ: ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДжЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Незалежний етап розвитку Української держави збільшив зацікавлення сучасних дослідників щодо історії міжнародних відносин та зарубіжних країн: крім того, можна говорити про оновлення методології наукових розвідок та покращення різноманітних наукових заходів. Доречно виокремити два періоди щодо дослідження українсько-південноазійського співробітництва.

Перший період – 1991–2000 роки. Для нього притамана наявність публікацій здебільшого публіцистичного спрямування та незначна кількість наукових розвідок з окресленої теми. Зокрема, серед публіцистичних матеріалів можна згадати статті Є. Перегуди [23] та Г. Перепелиці [24, 25], які прагнули познайомити українське співтовариство з окремими сторінками з побуту країн Південної Азії та намагались привернути увагу українських громадських діячів, політиків, науковців до питання становлення та подальшого розвитку відносин з цими країнами. Останнє десятиліття ХХ ст. стало часом появи і перших науково-популярних та наукових статей, які розкривають деякі (здебільшого – економічні) аспекти відносин України та країн Південної Азії. У цьому руслі можна згадати роботу В. Нефьодова [22], який намагається узагальнити та проаналізувати окремий напрям українсько-пакистанських відносин – торгівлю зброєю, однак комплексно усі складові стосунків України та Пакистану не розглядає.

Другий період дослідження історії українсько-південноазійського

співробітництва – це перші два десятиліття ХХІ ст., коли формуються наукові осередки, що ретельно досліджують країни і регіони (проте, не всі й не в однаковій мірі) та місце України у загальносвітовій історії, та власне відносини нашої країни з різними державами та регіонами, зокрема й Південною Азією. Цей період можна назвати часом поширення нового світогляду у роботах істориків, становлення більш реалістичного розуміння всесвітньої історії, її відповідних етапів, місця та ролі окремих держав і регіонів.

Стала увага НАН України до студій із всесвітньої історії у сучасній Україні є важливою у становленні та подальшому розвитку цієї тематики історичних розвідок. Зокрема, на початку 1990-х рр. виникла низка інститутів, що спеціалізуються на окремих історичних періодах та регіонах. Серед них – Інститут сходознавства імені А. Кримського [4, с. 170].

Однак, на сторінках найзначнішого українського історичного видання – «Український історичний журнал» – було дуже мало навіть матеріалів, присвячених історії та стану взаємин України з провідними країнами світу: США, Німеччиною, Францією, Китаєм тощо, не кажучи вже про міжнародне співробітництво з країнами Південної Азії. Іноді, як виключення, з'являлися серйозні наукові розвідки з проблематики Південної Азії [4, 16, 18, 20]. Зокрема, слід відмітити на ґрунтовні роботи О. Лукаш [18, 19, 20], в яких автор намагалася дати цілісну картину українсько-індійських відносин.

Слід відмітити, що за роки незалежності України відбулися значні зрушення у питаннях дослідження історії співробітництва нашої країни з державами південної Азії. У першу чергу варто згадати про тематичне спрямування та рівень науковості досліджень вітчизняних істориків цієї проблематики. Крім того, серед нового покоління українських істориків

зростає інтерес до історії дипломатії як окремого напрямку наукових студій, що відобразилося і в зростанні кількості дисертацій, які були захищені з цієї проблематики вже у перші роки незалежності нашої держави [16, с. 190].

Протягом наступного періоду було багато досягнень, що засвідчили зростання обсягу дослідницьких робіт, організації різноманітних наукових заходів, зокрема різного рівня наукових конференцій, круглих столів, започатковано видання наукових збірників з окресленої тематики, а також розширено інструментарій щодо підготовки наукових кадрів [4, с. 175].

Розглядаючи сукупність дослідницьких студій з історії міждержавного співробітництва нашої країни з державами Південної Азії, варто відмітити, що увага вітчизняних науковців до цього регіону приділяється досить нерівномірно. Зокрема, найчисельнішими є розвідки, що містять розглядають стосунки з Індією та, частково, з Пакистаном. Решта ж частина регіону майже не звертала на себе уваги українських науковців. Мінімальна кількість і фахових узагальнюючих праць щодо геополітичного аналізу міждержавного співробітництва з країнами Південної Азії та його значення для України.

На превеликий жаль для української орієнталістики більшість опублікованих матеріалів представляють статті в суспільно-політичних виданнях і мають описовий характер, вони не є глибокими аналітичними розвідками, які б розкривали складні проблеми політичного, економічного і культурного співробітництва з країнами Південної Азії. Спільною вадою цих студій є їх недостатня прогностична спрямованість, що ускладнює практичне застосування отриманих результатів у процесі формування політичних, економічних, культурних моделей співробітництва України з країнами південноазійського регіону.

В Інституті світової економіки та міжнародних відносин НАНУ стали постійно проводитися наукові конференції, присвячені питаннями історії та політики держав індійського субконтиненту [19, с. 599]. Зокрема, досягненням української наукової спільноти стало проведення у січні 2000 р. I Всеукраїнської конференції індологів та виникнення Всеукраїнської асоціації індологів (ВУАІ), яку очолив О. І. Лукаш, – вона об'єднала фахівців з різних галузей гуманітарних знань: істориків, літературознавців, філологів, філософів та ін. Характерною рисою цих наукових заходів було те, що вони проходили за сприяння індійських дипломатів та спеціалістів. Наприклад, суттєву підтримку в організації та проведенні наукових заходів надав Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Індія в Україні у 1999–2002 рр. Відья Бушана Соні, крім того, він особисто виступив зі змістовними доповідями на конференції і презентації ВУАІ [19, с. 604].

Серед основних завдань організації I Всеукраїнської конференції індологів був обмін думками українських науковців, які досліджували різноаспектні питання історії індійського суспільства; зібрання якомога чисельнішої інформації про особливості розвитку в Україні індології та дотичних дисциплін; аналіз головних векторів, проблем та перспектив розвитку різних галузей індології (філології, історії, філософії тощо); сприяння розповсюдженню в Україні наукових відомостей та художньо-популярної інформації про Індію як одну з провідних країн Південної Азії та світу в цілому.

Конференція стала досить чисельним заходом – кількість учасників і гостей була більше 100 осіб [26, с. 167], хоча подібне індологічне наукове зібрання проводилося в Україні вперше. Учасники, що презентували ґрунтовні доповіді, презентували найрізноманітніші куточки України: Київ, Луцьк, Львів, Одеса, Полтава, Харків. Проведення цього форуму стало

першої в Україні спробою зібрати максимальну кількість українських фахівців-індологів (спеціалістів у галузі історії, релігії, філософії, філології), тож конференція стала помітним явищем в суспільному та науковому житті України.

Слід віддати належне і внеску Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД), науково-дослідної установи аналітико-прогнозного супроводження діяльності Президента України, у сфері зацікавлень якої полягає і питання українського співробітництва з країнами Південної Азії. Головним внеском НІСД стала публікація аналітичних записок [11] та доповідей [31], які містять цікаву насичену інформацію та дають можливість оцінити багато питань з погляду офіційних кіл нашої держави. Однак, слід враховувати політологічну, а не історичну, спрямованість публікацій НІСД.

Отже, дослідницькі студії з південноазійської тематики набувають поширення в наукових колах та освітніх установах Києва, Харкова, Одеси. За роки незалежності створено Всеукраїнську Асоціацію індологів, установчі збори якої визначили мету і завдання її діяльності. Зокрема, серед головних цілей визначається об'єднання українських фахівців-індологів для здійснення координації дослідницьких студій у гуманітарній галузі, обмін науковою інформацією, проведення наукових конференцій, публікації наукових індологічних матеріалів.

Головними складовими джерельної бази доцільно визначити актові матеріали, матеріали статистичного характеру та періодичної преси. Угоди між Україною та державами Південної Азії у першу чергу входять до групи актових матеріалів. Вони є головним базисом міждержавних стосунків. Насамперед, ці джерела створюють підґрунтя для аналізу рівня розвитку юридичної сфери співпраці з країнами Південної Азії. Крім того, вони

створюють можливість для аналізу того значення, яке угоди мають для становлення та розширення співробітництва між державами.

Однією з найбільш чисельних на сьогоднішній день (більше 15 двосторонніх домовленостей) є договірно-правова база міждержавних відносин України та Індії [28, с. 4]. Менш презентативною є договірно-правова база міждержавних україно-непальських стосунків: Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Королівством Непал від 15 січня 1993 р. та дві домовленості між торгово-промисловими палатами України та Непалу.

Більш чисельною є договірно-правова база міждержавних відносин України та Пакистана. Зокрема, варто відзначити такі документи:

- Меморандум про взаєморозуміння (від 7 липня 1994 р.);
- Меморандум про взаєморозуміння щодо двосторонніх консультацій між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Ісламської Республіки Пакистан (від 3 березня 2005 р.);
- Меморандум про взаєморозуміння між Торгово-промисловою палатою України та Федерацією торгово-промислових палат Пакистану (від 18 травня 2006 р.);
- Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва між Дипломатичною Академією при МЗС України та Академією дипломатичної служби МЗС Пакистану (укладений 15 листопада 2006 р.);
- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан про взаємну охорону секретної інформації (підписана 2 листопада 2006 р.)
- Меморандум про взаєморозуміння стосовно співробітництва у військовій та оборонно-промисловій галузях між Кабінетом Міністрів України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан (укладений 02.11.2006,

затверджений КМУ 23 травня 2007 р.);

- Положення про повноваження (діяльність) Спільної українсько-пакистанської Комісії з питань співробітництва у військовій та оборонно-промисловій галузях (від 6 жовтня 2009 р.) тощо.

Міждержавні відносини нашої країни та Республіки Мальдіви базуються лише на одному документі - безстроковому Протоколу про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Республікою Мальдіви, що був підписаний 17 серпня 1993 р.

Також слід відмітити ще одну групу матеріалів, які визначали зовнішню та внутрішню політику України наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. і, відповідно, окремі з них доповнюють відомості у про відносини України з державами Південної Азії.

Верховна Рада України ще 2 липня 1993 р. прийняла Постанову «Про основні напрями зовнішньої політики України», в якій визначалася ключова ідея щодо забезпечення зовнішньої політики України – найбільш повне і найбільш ефективно забезпечення національних інтересів нашої країни [30]. Зокрема, мова в ній йшла про те, що більш насичені стосунки з країнами південно азійського регіону, у першу чергу – з Індією, зумовлюються геостратегічними та геоекономічними інтересами України. Це сприяє диверсифікації міжнародних відносин України та допомагає розширити її економічну незалежність.

Статистичні матеріали, презентовані Державним комітетом статистики України становлять другу групу джерел з обраної теми випускної роботи. Вони дають базис для аналізу щорічного товарообігу між країнами південно азійського регіону та Україною. Крім того, дають можливість окреслити місце торговельних операцій України з державами Південної Азії у зовнішній торгівлі України у цілому.

Публікації української періодичної преси становлять третю групу джерел з теми випускної роботи. Зокрема, інформативно насиченими можна вважати публікації інформативного характеру на шпальтах суспільно-політичних видань. У першу чергу у цьому ряді варто відмітити видання "Дзеркало тижня" [32], "Політика і час" [1, 2, 7, 24, 34]. Відображають повідомлення на сторінках цих видань різноманітні вектори співробітництва України з державами Південної Азії. Важливим є також і те, що вони відбивають як погляди державних установ, так і позиції незалежних політичних оглядачів, аналітиків, журналістів.

Усе ж таки, на сьогодні зацікавлення наукової спільноти стосунками України з державами Південної Азії ще не достатньо широке, тож тривалий час визначальним джерелом інформування щодо цієї теми були виключно публікації та матеріали інформаційних агенств (у першу чергу, УНІАН – "Українського Національного Інформаційного Агенства Новин" [43] – та "Укрінформ").

В окрему групу доцільно виділити своєрідні джерела, що стали набуттям сучасного громадянського суспільства – це тексти виступів, звернень, послань глав держав, зокрема, українських президентів [9, 29, 42], в яких вони хоча б у загальних рисах звертаються до україно-південноазійської проблематики. Звичайно, що матеріали цієї групи джерел відзначаються високою суб'єктивністю. Однак, слід не забувати, що становлення відносин на міжнародному рівні іноді визначається не лише об'єктивними умовами соціального та економічного розвитку, а й індивідуальною політичною волею державних діячів. З цієї точки зору не менш важливими ніж дані статистики чи текст офіційних домовленостей між державами є і висвітлені у промовах суб'єктивні думки політичних лідерів.

Отже, обрана джерельна база випускної роботи відкриває перспективи дослідження багатьох векторів відносин між Україною та країнами Південної Азії, визначення головних варіантів співробітництва у різних сферах, аналізу їх результативності, оцінки можливостей подальшої співпраці. Такий результат можливо досягти, використовуючи матеріал головних чотирьох груп джерел, а саме: актові матеріали, статистичні дані, матеріали вітчизняної періодики та офіційні виступи і послання президентів України.

Крім того, варто підкреслити, що не дивлячись на те, що в українській історичній науці поки відсутні традиційна школа, яка б ґрунтовно розробляла питання, пов'язані з історією Південної Азії, однак протягом останніх двох десятиліть дослідники усе активніше студіюють цю тему. Найбільш широко на сьогоднішній день представлена українська індологія. Також, за роки незалежності суттєво збагатилася й розширилася юридична вітчизняна дипломатична скарбниця, адже значно та договірно-правову базу для україно-південноазійських міждержавних відносин

РОЗДІЛ 2

ПОТЕНЦІАЛ ТА ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ У ВІДНОСИНАХ З ПІВДЕННОАЗІЙСЬКИМИ ДЕРЖАВАМИ ТА РЕГІОНАЛЬНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ

2.1. Загальні теоретичні засади української дипломатії в 1990-х рр. – на початку XXI ст.

З набуттям статусу незалежної держави Україна мали вирішувати справу визначення себе на міжнародній арені. Слід було визначитися з метою, завданнями, головними інтересами, які мали формувати та захищати українські дипломати. Зокрема, Постанова Верховної Ради "Про основні напрями зовнішньої політики України" [30] визначає національні інтереси України у сфері міжнародних відносин, групуючи їх за трьома напрямками:

1. Стратегічні та геополітичні інтереси, що зумовлюються захистом національної безпеки України та її політичної незалежності;
2. Економічні інтереси, зумовлені включенням українського господарства у світову економіку. Зокрема, саме до цієї групи переважно й відносяться ввввідносини України з південноазійським регіоном;
3. Регіональні, субрегіональні, локальні інтереси, зумовленні визначенням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України.

Крім того, Постанова визначає й низку завдань, які мають сприяти захисту національних інтересів України, у тому числі й у відносинах з країнами Південної Азії [30, с. 206]:

1. Забезпечення визнання та еволюції України як незалежної

демократичної держави.

2. Створення умов для стабільного міжнародного положення України.

3. Забезпечення цілісності кордонів України та їх недоторканності.

4. Для створення умов гідного економічного положення та забезпечення потреб українського населення включення української економіки у світову господарську систему.

5. Забезпечення сприятливої підтримки стосунків з українцями в діаспорі, у разі необхідності – відповідно до норм міжнародного права надання їм допомоги, і головне - захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном

6. Створення у міжнародній спільноті образу України як надійного і сталого партнера

Крім того, окреслюється, що наша держава провадить відкриту міжнародну діяльність та забезпечує співпрацю з тими країнами, що у цьому зацікавлені. Також, необхідно уникати залежності від якоїсь країни чи групи країн, розвиває як двосторонні так і багатосторонні стосунки з іншими країнами та міжнародними організаціями, базуючись на принципах добровільності, взаємоповаги, рівноправності, взаємовигоди, невтручання у внутрішні справи. Наголошується, що Україна не є ворогом для жодної країни у світі, дотримується принципу неподільності міжнародного миру і міжнародної безпеки. Важливим є положення, що загроза національній безпеці будь-якої держави становить загрозу загальній безпеці і миру у всьому світі, тож у своїй міжнародній позиції України дотримується принципу «безпека для себе – через безпеку для всіх» [17, с. 21].

Проведення нашою державою міжнародної діяльності ведеться у таких ключових спрямуваннях і є досить гнучким, активним та

збалансованим [30, с. 208]:

1. Становлення двосторонніх міжнародних стосунків.
2. Збільшення присутності України у співпраці на теренах Європу у регіональному вимірі.
3. Активна участь у діяльності міжнародних організацій, зокрема, в ООН.

Слід відмітити, що стосунки з державами південноазійського регіону зумовлені як двосторонніми стосунками, так і співпрацею у межах міжнародних організацій.

Головними спрямуваннями у напрямку двосторонніх стосунків є розбудова політичних, економічних, науково-технічних, культурних та інших відносин з такими групами країн [30, с. 209]:

1. Прикордонні держави.
2. Західні держави-члени ЄС та НАТО.
3. Країни, розташовані географічно близько.
4. Країни Азії, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Африки та Латинської Америки [36].

Враховуючи економічні та політичні інтереси, наша держава встановлює міждержавні стосунки з південноазійськими країнами, які мають певну вагу як у світовій, так і в міжнародній політиці, досягли значного економічного зростання або розмішені на територіях, що є стратегічно важливими для України. У першу чергу, економічні та стратегічні зацікавлення нашої держави зумовлюють встановлення розгалужених двосторонніх відносин з Індією та Пакистаном. Розширення стосунків з цими країнами сприяє диверсифікації міжнародних відносин нашої держави, допомагає підтримці економічної незалежності та укріпленню позицій у світовій політиці.

Отже, зважаючи на пріоритетні національні інтереси та мету нашої держави на міжнародній арені, визначальними функціями зовнішньої політики нашої країни є такі позиції [17, с. 59]:

1. Створення умов для захисту національної безпеки.
2. Забезпечення умов, що потрібні для ефективної роботи національної економіки.
3. Створення умов, що забезпечують науково-технічний прогрес в нашій країні та розвиток української культури і освіти.
4. Бути активними учасниками у розв'язанні глобальних проблем сьогодення.
5. Підтримка відносин з українською діаспорою.
6. Виконання інформаційної функції.

Заради ефективного економічного зростання нашої держави та входження її як повноправного учасника у світову економічну політику якраз і необхідні широкі торговельні, виробничі та фінансові стосунки з іншими країнами. Пришвидшення реформування в нашій державі має бути підтримане багатовекторним економічним співробітництвом з іншими державами, адже це дасть можливість використати їх економічний потенціал та наявний досвід ринкового господарювання. Крім того, це має посприяти проведенню структурним змінам української економіки, оновленню певних галузей виробництва та впровадженню новітніх технологій, збільшенню продуктивності праці, зростанню обсягів виробництва якісних та конкурентноспроможних товарів. Зважаючи на ці моменти Україна провадить багатовекторне науково-технічне співробітництво з південно-азійськими державами заради зростання якості українських науково-дослідних проектів та технологій, що створюються на їх базисі. Це прискорює включення національного науково-технічного

потенціалу у світовий економічний процес. Міжнародні відносини мають доповнювати необхідні елементи для розвитку наукової, культурної та освітньої сфер, сприяти зберіганню інтелектуальних сил українських земель, різновекторного становлення української культури, пришвидшенню процесу національного відродження та становленню широких освітніх, культурних та гуманітарних обмінів з іншими державами [31, с. 6].

Наша держава має забезпечити дієву систему підтримки національних інтересів через створення у тому числі й інформаційного захисту, що включає здійснення ґрунтовної інформаційної та аналітичної діяльності, спрямованої на інформування населення щодо особливостей як внутрішньої та зовнішньої політики, створення позитивного сприйняття нашої країни, збирання матеріалів, що стосуються нашої країни, аби мати змогу своєчасно відреагувати та міжнародні події та спрогнозувати можливі вектори міжнародної активності [17, с. 65].

Зважаючи на ці аспекти, одне з найважливіших завдань зовнішньополітичного корпусу нашої держави має включати забезпечення донесення до українського населення матеріалів міжнародних інформаційних потоків, врахування необхідності створення політичних, правових та організаційно-технічних засобів входження українських інформаційних служб у світову систему поширення інформації. Міністерство закордонних справ України має здійснювати координацію роботи міністерств, різних органів державної виконавчої влади, установ та відомств у тих моментах, що стосуються міжнародної діяльності, заради піднесення ефективності, цілеспрямованої та забезпечення узгодженої діяльності [30, с. 209].

Таким чином, ці аспекти є системоутворюючими складовими

міжнародної політики України, у тому числі й у Південній Азії, яка включає як концепцію стосунків з окремими країнами, так і позиції нашої держави щодо регіональної міжнародної політики

2.2. Практична реалізація української дипломатичної стратегії в регіоні Південна Азія

Характерною особливістю міжнародних відносин починаючи з другої половини ХХ ст. стало створення міжнародних організацій різного рівня. У тому числі, набули поширення численні організації регіонального статусу. Тож, досить часто на сучасному етапі співробітництво регіонального рівня визначається співпрацею з певно міжнародною організацією, членами якої є більшість країн певної території. У цьому ракурсі слід відмітити, що 8 країн Південної Азії об'єднуються у Південноазійську асоціацію регіонального співробітництва (СААРК) [11].

Проаналізувавши розвиток регіону у ХХ ст., можна виділити загальні риси політико-економічної еволюції південно азійських країн [31, с. 54]:

1) великий демографічний потенціал (саме на території Південної Азії проживає близько 20–25 % населення світу, а щорічне зростання становить близько 1,5 %);

2) досить велика кількість населення регіону має досить низький рівень життя (за матеріалами ООН, за рівнем бідності проживає близько 30 % людей цього регіону);

3) швидка політична еволюція, що зумовлюється долученням країн Південної Азії до обговорення і вирішення глобальних проблем

(протистояння міжнародному тероризму і поширенню торгівлі наркотиками, сприяння забороні використання ядерної зброї, протидія процесу глобального потепління тощо);

4) регіональна безпека та політична стабільність у регіоні характеризується низьким рівнем (багато етнічних, територіальних, релігійних конфліктів зберігається на території регіону, що впливають на стабільність як внутрішньополітичної ситуації в країнах, так і на сталість міжнародних відносин);

5) багато країн Південної Азії мають закритий характер господарства, що визначається великою роллю держави в економічному розвитку. Це виражається у значних важелях впливу і контролю як над окремими підприємствами, так і цілими галузями.

У південноазійському регіоні певну структуру взаємодії на регіональному рівні створює СААРК, хоча ступень організації співробітництва на цьому рівня ще значно нижчий, ніж у лавах АСЕАН [13, с. 369]. Якщо визначати причини такої ситуації, то варто відмітити недостатню взаємодоповнюваність господарств країн регіону. Крім того, уже згадувані різноманітні конфлікти між членами організації також уповільнюють темпи розвитку співпраці. Лідером цього міжнародного об'єднання є Індія, а менші країни-члени СААРК обережно відносяться до її пропозицій, остерігаючись надмірного посилення її позицій у регіоні.

СААРК виникає у середині 80-х рр. ХХ ст. і протягом перших кількох років свого існування еволюціонувала інституційно завдяки збільшенню форматів зустрічей, що відбувалися на різних рівнях. Запровадження Угоди про преференційну торгівлю (САПТА) у 1995 р. дозволило Асоціації наблизитися до здійснення моделі економічного регіоналізму [11]. Реалізуючи ідею щодо створення зони преференційної

торгівлі, країни-члени Асоціації розраховували, що збільшення економічних відносин у межах СААРК стимулює до співробітництва у інших галузях та стане основою для поглиблення економічної інтеграції за зразком з ЄС та АСЕАН.

У 90-х рр. XX ст. співробітництво у рамках угоди ставало все більш ґрунтовним завдяки зростанню кількості товарів, які отримували знижки митних тарифів. У той же час САПТА не виробила діючих кордонів території преференційної торгівлі, адже Угода була своєрідним базисом, а кількість продукції, що вона включала, була досить незначною [319, с. 24].

Розширення рівня інтеграції господарств країн-членів та запровадження співпраці у нових галузях характерно для СААРК з 2004 р. Ідея формування зони вільної торгівлі стала наступним кроком для СААРК після спроб створити зони преференційної торгівлі. Угода про вільну торгівлю (САФТА) була підписана країнами-членами на саміті Асоціації у 2004 р. [14, с. 117]. Вона включала виключення у взаємному порядку тарифних та нетарифних бар'єрів і запровадження умов особливої підтримки для держав, що мали нижчий рівень економічного розвитку. Для СААРК запровадження САФТА було як новий щабель у процесі економічної інтеграції, кінцевої метою якої мало бути створення Економічного Союзу [31, с. 42]. Характерною рисою САФТА можна вважати те, що маючи тенденцію до збільшення масштабів регіональної торгівлі, її відносна частка не збільшується останнім часом через випереджальне зростання торгівлі країн Південної Азії з іншими державами світу.

Розвій СААРК у 2009–2011 рр. продемонстрував, що залишилася її значна чутливість до конфліктів політичного характеру між країнами-учасницями. Зокрема, у 2009 р. сталися теракти у Мумбаї, що призвело до

чергового посилення протистояння між Індією та Пакистаном, а це, у свою чергу, не дозволило провести щорічний саміт СААРК. Наступного року, тобто 2010, саміт було проведено, однак присвячений він був 25-річчю організації, тож не передбачав обговорення якихось важливих питань розвитку регіону [11]. Лише один захід цього саміту був важливим для подальшої еволюції інституції – утворення Форуму СААРК, який мав стати платформою для дискусій щодо подальшого існування організації. Попри побоювання невеличких країн-учасниць організації стабільність індійської економіки на тлі регіональних проблем сприяла зростанню регіональної торгівлі, про що свідчать статистичні дані. Зрозумілим є той момент, що Індія намагається скористатися плюсами своєї стабільності економічного розвитку на тлі господарських проблем інших країн і виступила з пропозицією реалізації САФТА зі свого боку на основі принципу невзаємності. Тобто, мається на увазі, що Індія ще більше відкриє свій внутрішній ринок для товарів з інших держав Південної Азії. Мета цієї акції полягає у тому, аби збільшити інтеграцію господарств невеликих південноазійських держав з економікою Індії, отже, така ініціатива цілком відповідає регіональним інтересам Індії [12]. У цілому ж, еволюція регіоналізму Південної Азії надзвичайно залежить від еволюції безпекового комплексу і має досить сильну залежність від особливостей відносин двостороннього рівня між країнами регіону.

Економічним та безпековим потребам України якраз вигідне розширення стосунків з регіональними організаціями Південної Азії. Південноазійські терени ще мало освоєні Україною як ринок збуту для нашої промисловості, тож для реалізації цього завдання наша країна зацікавлена у поглибленні стосунків з державами цього регіону [8, с. 143]. Також, доцільно встановити дружні стосунки з цими територіями виходячи

і з інтересів національної безпеки, адже Південноазійський регіон на сьогоднішній день сприймається як джерело цілої низки загроз, а саме: поширення ядерної зброї, нелегальна міграція, зростання міжнародного тероризму, наявність релігійної нетерпимості, поширення наркоторгівлі [21, с. 32].

Слід відмітити, що поки маємо низьку активність еволюції міжнародних стосунків нашої держави з СААРК. Одним з показників цього є недостатня кількість офіційних візитів на вищому державному рівні та обмежений характер контактів на рівні міжнародних організацій, форумів. Серед офіційних зустрічей на рівні міністрів можна відмітити лише декілька візитів: міністри оборони та нафти і природних ресурсів Пакистану (2006-2007 рр.), міністр розвитку експорту та міжнародної торгівлі Шрі-Ланки (2007 р.), міністр закордонних справ України до Афганістану (2007 р.). Щодо зустрічей голів держав можна відмітити зустрічі президентів України та Афганістану (2006, 2008 рр.) та візит до України Президента Шрі-Ланки (2010 р.) [11].

Незначна кількість контактів зумовлюється у певній мірі тим, що не має українських посольств на території, наприклад, Бангладеша, Шрі-Ланки та Непалу, і ці держави, у свою чергу, не мають своїх посольств на території України. Посольство в Делі здійснює виконання у цих країнах посольських обов'язків за сумісництвом і має обмежені організаційно-фінансові можливості. Тож, їх діяльність переважно полягає лише у врученні вірчих грамот. Не сприяє розвитку дипломатичних відносин з цими країнами і затримки, які відбуваються у процедурі надання посольських повноважень. Подібна ситуація сталася у 2007 р., коли нового посла України в Індії було призначено у лютому, однак для поширення його повноважень на інші країни наказів Президента довелося чекати

досить довго: наказ, що стосувався поширення повноважень на Бангладеш побачив світ у вересні 2007 р., на Шрі-Ланку – у жовтні 2007 р., на Непал – у лютому 2008 р. [44]. Передача вірчих грамот відповідно пройшло ще пізніше – протягом першої половини 2008 р. У результаті цієї ситуації тривалий період характеризується повною відсутністю контактів. Хоча, стосунки на посольському рівні продемонстрували свою доцільність, наприклад, у ході вручення послом вірчих грамот відбулася низка зустрічей та було започатковано переговорний процес, який мав у результаті укладання вигідного для України контракту на постачання зерна до цієї країни [11].

Недостатня кількість політичних відносин має наслідком зменшення позицій нашої держави у Південній Азії, зокрема, у фінансовій сфері, зменшується активність розвитку договірно-правової бази і стає нижчою конкурентоспроможність українських товарів на ринках Південної Азії. Слід враховувати, що країни Південної Азії характеризуються сильним поєднанням владних і бізнесових структур, значним впливом держави на економіку і, відповідно, активним втручанням урядів у вирішення господарських питань щодо розвитку підприємств або проведення тендерних закупівель, тож це зумовлює необхідність підтримки політичних відносин. Тільки широкі політичні відносини можуть забезпечити нашій державі реалізацію її інтересів у цьому регіоні.

Факторами, які можуть покращити торговельно-економічне співробітництво нашої держави з країнами СААРК, можна вважати наступні моменти [11]:

- 1) південноазійський ринок має значні потреби у насиченості, зважаючи на швидке фінансове зростання регіону, великі ресурсні можливості та швидке демографічне зростання;

2) необхідність промислових товарів для розвитку країн Південної Азії співпадають з технологічними можливостями нашої держави;

3) посилене заповування технологій, техніки, добрив сприяє активній підтримці місцевими урядами розвитку сільськогосподарської сфери;

4) багато країн Південної Азії передбачають у своїх бюджетах великі кошти на оборонну сферу (наприклад, це Пакистан та Шрі-Ланка);

5) регіон має сучасну розгалужену портову інфраструктуру, що робить достатньо відкритими для швидкого транспортного сполучення більшість країн Південної Азії (виключення - Непал та Бутан, які залежать у питаннях транзиту від Індії);

6) зведення промислових об'єктів у південноазійських країнах уже провадилось представниками українських підприємств, тож Україна вже має досвід співпраці з країнами регіону (наприклад – в Пакистані та Бангладеші).

Однак, можна виділити і низку факторів, що заважають розвиткові стосунків нашої держави з країнами Південної Азії, зокрема [31, с. 55]:

1) країни Південної Азії часто стикаються з проблемами внутрішньополітичної стабільності, що проявляється у постійній зміні кабінетів міністрів, тривалих періодах політичної стагнації, а іноді (Пакистан і Непал) і військових протистояннях;

2) на ринках південноазійського регіону маємо конкурувати з США, ЄС, Індії та КНР;

3) в україно-південноазійській договірній базі здебільшого присутні домовленості багатостороннього змісту та декларації, натомість необхідне розширення незначної кількості домовленостей про галузеве співробітництво, а іноді – навіть укладання базових угод;

4) протягом значного часового проміжку не підтримувалися контакти на вищому офіційному рівні з більшою частиною країн регіону [27, с. 28].

Однак, не дивлячись на усі недоопрацювання у сфері налагодження міждержавного співробітництва з країнами Південної Азії, якщо аналізувати товарооборот України з усіма країнами Азії, то на південноазійський регіон припадає 19 % товарообороту [12], хоча здебільшого це є результатом співпраці з географічним гігантом цього регіона – з Індією. Звичайно, географічна нерівнозначність країн південноазійського регіону визначає переваження Індії, що відбивається і на активності міжнародних відносин у цьому регіоні. Головним партнером нашої держави в південноазійському регіоні є саме Індійська республіка. Лише за даним 2010 р. 85 % експорту нашої держави до країн цього регіону припадало саме на Індію [12].

Ще одним фактором, який може поліпшити рівень співробітництва нашої держави з країнами СААРК – це порівняно низький рівень їх господарського та технологічного розвитку, що визначає їх зацікавленість технологіями інших країн у базових та інфраструктурних сферах, насамперед в енергетиці, транспортній сфері, видобувній та переробній галузях. Попит південноазійських держав у значній мірі може бути задоволений за рахунок технологічних можливостей нашої держави. Це відкриває національним компаніям шлях до участі у здійсненні великих інфраструктурних проєктів, які започатковуються у країнах Південної Азії із притягненням іноземних технологій, та створює можливості участі у державних закупівлях, що проводяться у межах цих проєктів.

Особливо треба зупинитися на військово-технічній галузі. Країни Південної Азії (у першу чергу, Індія, Пакистан та Шрі-Ланка) посилено проводять оновлення своїх збройних сил і у великій кількості закуповують

зброю в інших державах.

У цілому, товарообіг між нашою державою та країнами південноазійського регіону залишається досить стабільним, наприклад, за 2010 р. він був 2,485 млрд американських дол., і ці показники трохи більші, ніж за 2009 р. [31, с. 69], але це забезпечується активним товарообігом з південноазійським гігантом – Індією. Адже, на початку другого десятиліття XXI ст. експорт нашої країни до корейських держав регіону, наприклад, Пакистан і Бангладеш, порівняно з попередніми роками скоротився вдвічі-втричі по різних сферах, що підтверджує несталість міжнародних відносин з країнами південноазійського регіону.

Отже, країни Південної Азії демонструють інтерес до використання технологічних можливостей та промислових потужностей України для потреб розбудови власного господарства. Південноазійські держави готові залучати іноземців до розробки, фінансування та здійснення проєктів. Однак, не слід забувати, що південноазійські країни є джерелом багатьох небезпек у сучасному світі, що може у певній мірі зачепити і національні інтереси країни. Зокрема, серед проблем світового масштабу, що викликають занепокоєння і України є наркоторгівля, нелегальна міграція, розширення діяльності радикальних релігійних течій. Крім того, нелегальна міграція з азійських теренів впливає на відносини нашої країни з країнами Європи, адже переселенці прагнуть переїхати далі – в Західну Європу. Найбільша кількість таких нелегальних переселенці – це представники Бангладешу, Пакистану, Індії та Шрі-Ланки, а з жодною з цих країн наша держава не має угоди про повернення нелегальних мігрантів на батьківщину. Тож, ці окреслює першочергове спрямування подальших міжнародних перемовин з країнами регіону

РОЗДІЛ 3

УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ В КРАЇНАХ ІНДО-БУДДІЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ПІВДЕННОЇ АЗІЇ

3.1. Двостороннє співробітництво України та Індії: історія та сучасність

Початок ХХІ ст. ознаменувався змінами у когорті провідних учасників політичних та економічних міжнародних відносин. Ця тенденція зачепила й південноазійський регіон, адже до переліку країн, чий вплив у світовій політиці усе швидше зростає, усе активніше включають Індійську республіку. Зважаючи на цю тенденцію, історія започаткування, розвитку та положення на сьогоднішній день двосторонніх стосунків між Україною та Індією у різноманітних галузях їх співпраці набуває усе більшої актуальності.

На початок ХХІ ст. Індія, що є однією з найбільших азійських держав, має досить сталу і розвинуту економічну сферу. За обсягом ВВП держава перебуває на 10-12 місці у світі. Головними сферами економічного розвитку Індії є сектор послуг (складає 55% ВВП), промисловість (28 % ВВП) та сільське господарство. Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. економічна сфера Індії постійно зростає, середній приріст становить 7%), що дає можливість передбачити, що протягом наступних 20 років Індійська республіка зможе прорватися до трійки найпотужніших економік у світі [5, с. 42].

Проте, є й певні контрасти в розвитку Індійської республіки. За визначенням ООН вона ще перебуває у переліку держав, що розвиваються [40, с. 300]. В Індії зберігаються проблеми з подоланням бідності (за

інформацією ООН, за межею бідності перебуває 27 % жителів), цілі регіони або соціальні групи мають дуже низький рівень розвитку, а країна має дефіцит енергоносіїв [1, с. 45].

Якщо говорити про політичну сферу міжнародних відносин, то Індійська республіка є країною, що усе сильніше претендує на місце одного з осередків політичної сили у світі. Наприклад, в державних заявах висловлюється прагнення здобути статус постійного члена Ради Безпеки ООН, також Індійська республіка прагнення отримати від країн, що мають ядерну зброю, підтвердження свого права на утримання ядерної зброї. На зустрічах міжнародного рівня Індійська республіка позиціонує себе як лідера «світового Півдня» й головного осередку інтеграційних тенденцій на південноазійських теренах та на узбережжі Індійського океану, що засвідчує про зростання впливу Індії у південноазійському субрегіоні.

Вагомим фактором, що не дає Індійській республіці у повній мірі реалізувати свої амбіції, є постійне протистояння з Пакістаном та субрегіональна конкуренція з Китаєм. Індія до сьогоднішнього дня не вирішила територіальні суперечки і з Пакістаном, і з КНР, а вони час від часу перетворюються у збройні прикордонні зіткнення [12, с. 26-27].

На основі ґрунтовного вивчення двосторонніх відносин між Україною та Індією можна виділити політичний, економічний і соціальний (гуманітарний) аспекти, що можуть стати основою для тісного співробітництва у подальші роки.

Наша держава мала досвід співпраці з Індією ще за радянських часів. Протягом 60-80-х рр. ХХ ст. промислові підприємства України здійснювали значний обсяг промислових поставок і до Індійської республіки [7, с. 36]. Зокрема, у ці десятиліття успішно розвивалося співробітництво представників нафтової та газової галузей промисловості.

За підтримки радянських спеціалістів, багато з яких були з українських підприємств, в Індії почали працювати більше 20 нафтових та газових родовищ протягом 1960–1975 рр. [20, с. 107].

Аналізуючи політичну сферу двосторонніх відносин між Україною та Індією, перш за все слід відзначити, що Індія однією з перших визнала незалежність України 26 грудня 1991 р. Уже на початку наступного року, 17 січня 1992 р., у столиці України було підписано Протокол про встановлення дипломатичних відносин між двома державами [39, с. 195]. У цьому ж році Україна та Індія підписали й Договір про дружбу і співробітництво [6]. Улітку 1992 р. в столиці України запрацювало посольство Республіки Індія (слід згадати, що ще в 1962 р. було відкрите Генеральне консульство Республіки Індія в Одесі, яке діяло до березня 1999 р.). Першим очільником Посольства став С. Т. Деваре. Українське посольство започаткувало свою діяльність у Нью-Делі з лютого 1993 р., першим очільником став Г. Ходоровським [1, с. 45].

Нові можливості співпраці двох держав з'явилися після здобуття Україною незалежності. Переваги для Індійської республіки містяться в тому, країна може завдяки співпраці з нашою державою втілити свій потенціал, який не отримав реалізації у відносинах з іншими державами (США, Японією, Росією та ін.) [5, с. 45]. Що ж стосується нашої країни, то сьогодні Індійська республіка привертає увагу тим, що вже маємо ґрунтовний базис двосторонньої співпраці з цією країною, тож питання полягає лише в розвиткові та подальшому розширенню двосторонніх відносин відповідно до сучасного політико-економічного положення обох держав.

Представники України уже були учасниками великих тендерів в енергетичній сфері, в металургійній та хімічній сферах в Індійській

республіці, також – у прокладанні ліній електропередач. Україною також було запропоновано виробництво для Індійської республіки різноманітного устаткування для трубопроводів, також українські спеціалісти готові бути учасниками відновлення газопроводів, прокладанні автошляхів та створенні розгалуженої дорожньої інфраструктури [42, с. 2-3]. З обох боків висловлювалося розуміння значимості співпраці у наукових та технологічних сферах, зростання чисельності україно-індійських двосторонніх проектів. В офіційних заявах окреслювалася перспективність утворення спільних виробництв, які б пропонували новітні високі технології на ринки третіх держав, а ще відзначалася значимість становлення співпраці у сфері вивчення та мирного використання космосу. Маємо заяви про потребу збільшення культурних та соціальних відносин та розширення співпраці між нашою державою та Індійською республікою в освітній та науковій сферах. Насамперед наголошується на важливості спільної підготовки кваліфікованих кадрів.

Значне посилення співпраці між Україною та Індією припадає на 2002 р., який був проголошений роком відродження українсько-індійського співробітництва та початком етапу активної еволюції співпраці [8, с. 133]. Обидві сторони наголосили на нагальній потребі глибокого співробітництва у боротьбі проти тероризму, поширенні наркотиків, незаконної торгівлі зброєю. Актуалізація цих питань вимагала розширення договірно-правової бази. У ході офіційного візиту Президента України до Індійської республіки було проголошено: «2002 рік має стати роком поновлення стратегічного партнерства між Україною та Індією. Україну цікавить співпраця з Індією, зокрема у військово-технічній, науковій, культурній галузях» [42, с. 3].

Слід відмітити, що у цьому президентському зверненні хоч і

окреслюються галузі співпраці між нашою країною та Індійською республікою, що є суттєвою ознакою стратегічного партнерства, однак, мова йшла тільки про відновлення стратегічного партнерства. У той же час, до 2002 р. не робилося офіційних заяв, не підписувалися документи, в яких би оговорювався саме початок двосторонніх україно-індійських відносин. Якщо підійти до цього питання з формальної позиції, то до подібної групи потрапляють тільки 6 країн (Польща, Росія, Узбекистан, Болгарія, Азербайджан, США) [8, с. 14].

Помітним фактом офіційних стосунків між Україною та Індією став офіційний візит в Україну Президента Індії Абдула Калама у 2005 році.

Зважаючи на поглиблення стосунків з 2002 р., часті візити бізнесових делегацій, державних посадових осіб, груп дослідників та культурних діячів, намітився досить високий рівень довіри, взаємні позиції у розумінні шляхів вирішення важливих питань для світової спільноти. Тож, візит Президента Індійської республіки відбувся у 2005 р. на позиціях взаємопорозуміння.

Погляди на двостороннє співробітництво з боку індійської сторони були окреслені у промові А. Калама «Індія, що динамічно розвивається», з якою він відвідав Верховну Раду України. Можна окреслити головні аспекти двосторонньої співпраці, які озвучив Президент Індії: Індія та Україна можуть отримувати зиск не лише у звичних сферах співробітництва, а й в новітніх ділянках, зокрема - фармацевтика, інформаційні й телекомунікаційні технології, біотехнології, матеріалознавство, що дозволить зайняти провідні позиції в різних галузях [1, с. 49].

Однак, за дієвими показниками цей візит не мав конкретного втілення, окрім проголошених заяв і підписаних загальних документів.

Справа в тому, що за положеннями індійської Конституції Президент Індії не наділений владними повноваженнями, тобто укладання міжнародних угод конкретно-дієвого змісту не входить до кола його обов'язків. Тож, у ході цих відвідин України маємо два підписані документи міжвідомчого характеру – Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Індія про співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях та Меморандум про взаєморозуміння у сфері стандартизації, метрології, оцінки відповідності та якості між Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики та Бюро Індійських Стандартів [12]. Також, мінусом цього візиту було те, що делегація з Індії не ставила перед собою завдання активізувати безпосередні ділові відносини, адже до її складу входили переважно науковці. Нездійсненими так і були більша частина ініціатив, озвучених під час зустрічі 2005 р. Насамперед, мова йде про окреслені завдання зростання двостороннього товарообігу до 5 млрд дол. до 2010 р. та сподівань активізувати співробітництво у космічній сфері та науково-технологічній [12]. Було заплановано й візит Президента України до Індії, однак він також не був проведений, що є підтвердженням припинення у розвитку двосторонніх стосунків між Індією та Україною протягом 2005-2008 рр.

У певній мірі активізації двосторонніх стосунків між Україною та Індією завадила зміна влади, яка в цей період відбувалася в обох країнах. В Індійській республіці на зміну коаліційному уряду на чолі з правочентристською Бхаратія Джаната Парті (БДП) у 2004 р. Було сформовано уряд лівоцентристським Індійським Національним Конгресом (ІНК) та індійськими комуністичними партіями, що порушило розладнало встановлені особисті контакти [15, с. 172]. Відновлення особистих

дипломатичних стосунків не сталося, і це дещо зашкодило стосункам через особливе значення, яке надається державною елітою в Індії особистій дипломатії. Значення південноазійського вектору міжнародної політики упродовж 2005-2008 рр. стало дещо меншим через зміну спрямувань міжнародного курсу нашої держави. Стосунки з Індійською республікою продовжувалися лише на мінімальному мінімумі, що необхідний для забезпечення економічних зацікавлень нашої держави. Однак, подібний підхід не створював умов для розширення співробітництва. Певною ознакою призупинення у процесі розширення відносин є відмова України від застосування терміну «стратегічне партнерство» у стосунках з Індійською республікою.

Додатковим фактором, що завадив розширенню україно-індійських відносин, стало спочатку охолодження стосунків України та Росії, а з 2014 р. – ведення війни з Росією на Сході України. Індійська республіка тривалий час розглядає Російську федерацію як одного з головних партнерів, тож у своїх міжнародних відносинах утримується від кроків, що можуть внести непорозуміння у російсько-індійські відносини [10, с. 19]. За спадщиною радянських часів, ІНК продовжує підтримувати відносини з Росією, адже в цій групі досить потужна частина проросійської орієнтації. Тож, ІНК значно активніше, ніж БДП, готові провадити свою зовнішньополітичну діяльність, враховуючи позицію Російської федерації у багатьох питаннях [35]. У такому аспекті активізація урядом, що очолював ІНК, двосторонніх відносин з нашою державою, міжнародний курс якої можна трактувати як антиросійський, був неприйнятний після 2004 і 2014 рр. Згадуваний візит до нашої держави президента Індійської республіки у 2005 р. ніяк не суперечить окресленому висновку. Адже це офіційне відвідування України було організовано ще до зміни влади в

Індійській республіці і, крім того, індійський президент прибув без урядової делегації. І власне Абдул Калам обійняв президентське крісло у 2002 р. за сприяння БДП. Що ж стосується М. Сінгха, прем'єр-міністра Індійської республіки, який є представником ІНК, то він не приєднався до президента у ході цього візиту [31, с. 53].

Зокрема, дію російсько-індійських стосунків на україно-індійські можна прослідкувати за реакцією Індійської республіки на події російсько-грузинського конфлікту, газовою кризою, що мала місце 2009 р., обговоренням питання щодо розширення НАТО на схід. На усі ці події маємо реакцію Індійської республіки, що перегукувалася з позицією Російської федерації. Індійські офіційні періодичні видання, як правило, виступають із засудженням позиції України у протистоянні з Російською федерацією і досить упереджено висвітлюють відповідні події [31, с. 55].

Формуванню позитивного іміджу нашої країни в Індії перешкоджає ще й недостатня інформаційна присутність української держави в Індії, у результаті чого матеріали про події в нашій державі потрапляють на індійські терени здебільшого через російські засоби масової інформації [12].

На міжнародній арені Російська федерація залишається для Індійської республіки головним стратегічним партнером та провідним постачальником зброї. Крім того, для Індії є важливими стосунки з державами Центральної Азії, адже їх сприймають як перспективне джерело енергоносіїв і близький до індійської території ринок збуту товарів. Відносини з нашою державою у цьому контексті не є пріоритетними для Індійської республіки.

Подальша еволюція стосунків між Україною та Індією засвідчує переважання економічної співпраці на тлі досить неактивних політичних та

гуманітарних відносин. Хоча, на офіційному рівні продовжують звучати характеристики щодо доцільності співпраці України та Індії у політичній, культурній, науковій та військово-технічній сферах [33, с. 203]. Наприклад, наша держава брала участь у виставці "АероІндія" у лютому 2011 р., у ході якої було досягнуто домовленості щодо підготовки контрактів у військово-технічній сфері [12].

Незважаючи на складнощі політичної співпраці, наша держава на початок ХХІ ст. є другим за обсягами товарообороту партнером Індійської республіки на пострадянських теренах (близько 25 %). Хоча, у загальному вимірі індійського імпорту ці дані не засвідчують, що Україна є для Індії досить вагомим торговельним партнером, адже за індійськими статистичними матеріалами на кінець першого десятиліття ХХІ ст. на нашу країну припадало лише 0,55 % індійського імпорту та 0,16 % індійського експорту) [12].

Що ж стосується України, то за цей же період обсяги торговельних відносин з Індійською республікою становлять друге місце в структурі торгівлі України з державами Азії, поступаючись лише торгівлі з КНР [31, с. 15]. Якщо ж говорити про експорт, то за перше десятиліття ХХІ ст. експорт до Індійської республіки навіть перевищує експорт до Китаю.

Слід відмітити, що позитивним моментом для України у торгівлі з Індією, якщо порівнювати з іншими державами Азії, є той момент, що ринок в Індії менше потерпає від коливань попиту. Ще один важливий момент, це те, що Індійська республіка є значним експортером послуг, однак співробітництво з Україною у цій галузі мінімальне. Тож, ця сфера заслуговує не ретельну увагу у подальшому [12]. Також, незначне місце в економічній співпраці нашої держави з Індійською республікою належить й виробничо-інвестиційному співробітництву. У цілому, якщо аналізувати

структуру торгівлі між Україною та Індією, то в ній досі переважає постачання сировини та готової продукції.

Варто відмітити, що провідні позиції на початковому етапі співпраці України та Індії належали приватному сектору. Включення українських державних підприємств було мінімальним не дивлячись на те, державний сектор в торговельній сфері Індії досить значний, а найперспективнішими виробничими сферами є ті, де превалюють саме державні виробництва: авіаційна, космічна, військово-технічна. Окремі випадки співпраці у цих галузях маємо, однак вони нечисельні. Наприклад, у 2009 р. було підписано контракт на оновлення модернізацію літаків Ан-32 між Міністерством оборони Індії та Державною компанією "Спецтехноекспорт" [12].

Новим кроком у двосторонній співпраці між нашою державою та Індійською республікою може стати зростання обсягу індійських інвестицій в українську економіку. Індійська республіка визнається на сучасному етапі одним з найбільших міжнародних інвесторів. Зокрема, лише за перше десятиліття ХХІ ст. Індія інвестувала своїми територіями майже 75 млрд. дол., що вивело її на 21 позицію у світі [12]. Поступово, індійські виробництва починають проявляти зацікавлення щодо інвестицій у фармацевтичну сферу, автомобілебудування, видобуток вугілля, прокладання автомобільних доріг та мостів, залучення до приватизації окремих промислових підприємств в Україні [7, с. 40].

Отже, говорячи про економічну співпрацю, можна виділити низку традиційних факторів, що допомагали посиленню україно-індійського співробітництва, та чинники, характерні для початку ХХІ ст. До традиційних моментів відноситься: 1) наявність традиційної економічної співпраці, укладеної ще у радянські часи; 2) об'ємність ринку в Індії та варіативність потреб, тобто вони включають і низькотехнологічні товари,

які в значній кількості може запропонувати українській виробник;

3) швидке економічне зростання Індійської республіки. До факторів, властивих саме початку XXI ст., можна віднести: 1) позитивний контекст ринку в Індійській республіці для виробів металургійної та хімічної промисловості; 2) запровадження Індійською республікою різноманітних модернізаційних проектів вагомих економічних сфер (енергетична, транспортна, аерокосмічна) та збройних сил; 3) лібералізація імпортової політики Індійської республіки; 4) випереджальне зростання певних сфер економіки Індії (інформаційно-комунікаційної сфери, фармацевтики); 5) несприятлива для експорту української металургії кон'юнктура ринків Східної та Південно-Східної Азії, у результаті чого експортери змушені були відшукувати нові варіанти продажу продукції, у тому числі – на індійському ринку [12].

Також, варто відмітити, що позитивний вплив на розгортання україно-індійських стосунків має і соціальний чинник. Серед українського населення уже тривалий час спостерігається зацікавлення індійською культурою: літературою, архітектурою, живописом, танцями. Ще з кінця XIX ст. маємо згадки про відвідини українськими діячами культури індійських земель, а саме, у це час український художник Н. Каразін (1842–1908 рр.) побував в Індії і у результаті цієї подорожі маємо цикл картин, що відтворюють сторінки індійського буття. Український художник М. Пшинка створив ілюстрації до видання унікальної книги "Міфи стародавньої Індії" (1992 р.) [19, с. 601]. Сучасний український художник Ілля Чичкан, який кількаразово презентував нашу країну на Венеціанському бієналле, проживає в Індії (в Гоа) та надихається для своєї творчості індійськими сюжетами.

Крім того, до освітньої української сфери усе активніше залучаються

індійські студенти. Щороку кількасот індійських студентів здобувають освіту в Україні [1, с. 47]. Враховуючи демографічні характеристики індійського суспільства, ця кількість може бути значно вищою у разі більшої адаптації української освітньої сфери до міжнародних стандартів.

Таким чином, на сьогоднішній день Україна та Індійська республіка налагоджують співпрацю в окремих економічних сферах, в освітній, науковій та культурній галузях. Перспективи активізації суто економічних стосунків з Індійською республікою є значними, хоча підстави на поглиблення політичних стосунків в умовах сучасної міжнародної ситуації відсуваються на певний час.

3.2. Встановлення міждержавних зв'язків України з Демократичною Соціалістичною Республікою Шрі-Ланка, Непалом та Королівством Бутан

На противагу двостороннім відносинам між Україною та Індією, міжнародні стосунки з іншими державами Південної Азії, які також відносяться до індо-буддійської цивілізації, набагато менше звертають на себе увагу науковців, адже їх розглядають як менш пріоритетні (інтереси нашої держави в цих країнах представляє, за сумісництвом, посол України в Індії). Однак, вони також є суттєвою складовою міжнародного співробітництва України з південноазійським регіоном і уже мають свою історію розвитку [38, с. 94].

Отже, починаючи говорити про Демократичну Соціалістичну Республіку Шрі-Ланка, у першу чергу варто згадати, що ця держава

визнала незалежність України 12 лютого 1992 року. У це же день між Україною та Шрі-Ланкою були встановлені офіційні дипломатичні відносини [43]. Однак, обмін посольствами між двома державами розпочато не було. За сумісництвом на Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Індія покладено обов'язки посла України в Демократичній Соціалістичній Республіці Шрі-Ланка. Також, на Надзвичайного і Повноважного посла Республіки Шрі-Ланка в Російській Федерації за сумісництвом покладено обов'язки посла в Україні [41, с. 348].

Проте, це принаймні засвідчує, що урядові коло обох держав усе ж таки не полишають поза увагою можливість двостороннього політичного співробітництва. У межах уже наявної співпраці Міністерство зовнішніх справ України надало статус Почесного консула ланкійському підприємцеві Дайа Ветхтхасінгхе, і він очолив офіційне представництво нашої країни на острові – Консульство України у Демократичній Соціалістичній Республіці Шрі-Ланка [41, с. 347].

Співробітництво з Шрі-Ланкою потенційно є досить привабливим для економічної сфери України, ця країна останнім часом має досить високі показники зростання серед інших країн південноазійського регіону. Зокрема, ланкійський уряд започаткував численні програми, які можуть бути цікавими для української економіки: відновленні регіонів на півночі і сході держави, що постраждали у ході конфлікту; оновлення військової сфери, що включає переозброєння; активні дії уряду, направлені на розвиток промисловості [37, с. 102].

Зацікавлення щодо співробітництва з нашою державою окреслювалося з боку Шрі-Ланки у межах небагатьох офіційних контактів. Наприклад, проголошувалася пропозиція спільно розробляти нафтові родовища, закладати будівництво суден для риболовства, організовувати

спільний вилов риби та переробки її на теренах Шрі-Ланки; провадити спільні дії щодо розвію гідроенергетики [43]. Скоріш за все, ці галузі, разом із військово-технічним виробництвом, доцільно вважати як найбільш перспективні для розширення стосунків між нашою державою та Шрі-Ланкою.

Так, у 2010 р. було організовано візит Президента Шрі-Ланки до нашої країни. За результатами цього візиту було підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Демократичної Соціалістичної Республіки Шрі-Ланка про взаємну охорону секретної інформації, яку ратифікувала Верховна Рада України 6 квітня 2010 р. [43].

Укладання цієї Угоди мало більше значення не для розвитку конкретних політичних відносин, а як демонстрація того, що в міжнародній політиці з'являються нові тенденції і Україна починає долучатися до нового ведення інформаційної політики. В умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства отримання і збереження інформації стає надзвичайно важливою справою.

Ще однією країною регіону є Королівство Непал. Він визнав незалежність України 3 січня 1992 р. Дипломатичні стосунки між державами встановили 15 січня 1993 р., коли Постійні представники обох держав при ООН підписали Протоколу про встановлення дипломатичних відносин [44, с.183].

Прагнення Королівства, яке з 2009 р. стало – Федеративною Демократичною Республікою Непал, представляли Посли Непалу в Російській Федерації та Україні (з резиденцією в Москві): першим Послом був К. П. Гьявалі, з листопада 1996 р. Став Лал Бахадур Кхадаят, з травня 2002 р. – Л. П. Шарма, з 2006 р. – Хіранія Лал Шрестха, з 2011 р. – Сурія Кіран Гурунг [44, с. 183].

Що ж стосується представництва нашої держави в Непалі, то ці обов'язки було покладено на Послів нашої держави в Індії (їх резиденція у Нью-Делі), наприклад: вересень 1999 р. - вересень 2000 р. – В. Адомайтисом; січень 2003 р. - квітень 2006 р. – О. Семенець; березень 2008 р. - лютий 2010 р. – І. Поліхою, з липня 2010 р. – О. Шевченко.

На жаль, стосунки між нашою державою та Непалом нпродовжувалися виключно на рівні Послів, коли вони прибували до Непалу, або завдяки відвідуванням фінансових груп та спортсменів. Тоді як візитів на найвищому рівні не проводилося з часу встановлення дипломатичних стосунків. Ще серед небагатьох досягнень україно-непальських відносин слід згадати створення, як і у Шрі-Ланці, Почесного консульства України, на чолі якого, отримавши титул Почесного консула, став Кіран Вайдья, також знаний в Непалі підприємець.

Одна з держав південноазійського регіону, що відноситься до когорти країн індо-буддійської цивілізації, поки залишається єдиною, яка не має з Україною ніяких дипломатичних відносин, а тим більше – мова не йде про взаємні дипломатичні представництва. Мова йде про Королівство Бутан (державною мовою дзонг-ке – *Pendal Druk Shung*). Ця країна знаходиться на Сході Гімалаїв, її територія простягається смугою вздовж південних схилів Східних Гімалаїв, має спільні кордони з Китаєм та Індією. Площа держави – 46,5 тис. кв. км., кількість мешканців – 683,407 тис. осіб (2009 р.) [44, с. 184]. Бутан по сьогоднішній день залишається аграрною країною, який експортує дуже мало товарів і фактично нічого не постачає в інші країни. Статичність розвитку визначається у значній мірі консервативністю політики, що провадить правитель. Бутан – єдина держава на південноазійських теренах, що залишилася у статусі абсолютної монархії, правитель якої прагне до співпраці виключно з

Індією.

Хоча, Бутан усе ж таки входить до складу оркемих міжнародних організацій, наприклад ООН та МВФ, членом яких є і наша держава. Тож, незначні контакти між представниками України та Бутану у рамках роботи в цих організаціях усе ж таки мають місце. Крім того, Бутан усе активніше привертає до себе зацікавлення з боку туристичної сфери, а серед туристів є і вихідці з України.

У цілому, можна підкреслити: не дивлячись на повільне зростання контактів нашої держави з Демократичною Соціалістичною Республікою Шрі-Ланка, Федеративною Демократичною Республікою Непал та Королівством Бутан співробітництво з ними має певні перспективи. Насамперед, можна говорити про розвиток туристичної сфери та про співробітництво у військово-торговельній галузі (наприклад, Шрі-Ланка купувала у нашої держави гелікоптери Мі-17 та Мі-24) і збільшення імпортування аграрних культур, які є екзотичними для України.

Таким чином, майже усі держави індо-буддійської цивілізації південноазійського регіону підтримують з Україною дипломатичні стосунки після визнання державної незалежності нашої країни. Дипломатичні стосунки підтверджуються необхідною нормативно-правовою базою. Еволюція економічної співпраці та наявність зустрічей на офіційному рівні демонструють, що головним партнером нашої держави серед країн цієї групи є Індія, менш активні відносини зі Шрі-Ланкою. Двосторонні відносини з Непалом, і особливо – з Бутаном, потребують подальшої активізації.

ВИСНОВКИ

Ознайомившись з історією зародження та становлення, а також із сучасним станом відносин України з державами Південної Азії, можемо зробити висновки стосовно цього вектору дипломатичних взаємин Української держави.

Визначаючи теоретичні засади української дипломатії в роки незалежності, відзначимо, що наша держава оприлюднила ключові позиції своєї дипломатичної присутності в Південній Азії, серед яких: забезпечення національної безпеки, створення умов, необхідних для нормального функціонування національної економіки, сприяння науково-технічному прогресу в Україні та розвитку національної культури і освіти, участь у вирішенні глобальних проблем сучасності, інформаційна функція.

У вирішенні цих завдань Україна спирається на історичні прецеденти додержавних контактів з країнами і народами регіону, а також на дипломатичне визнання практично всіма ними (крім Бутану) державної незалежності України і взаємний обмін дипломатичними місіями.

Характеризуючи особливості зародження та розвитку українсько-південноазійських відносин, не можемо не відзначити, що вони виникли ще до офіційного проголошення державної незалежності України і згодом це стало міцним фундаментом для міждержавної співпраці. Практично всі держави регіону визнали суверенітет України та створили на міждержавному рівні відповідну договірно-правову базу, а також обмінялися з нашою державою дипломатичними місіями.

При цьому головними сферами співробітництва залишаються експорт озброєнь та інших елементів оборонної промисловості, але зростає і культурний обмін між державами і потік українських туристів до Південної Азії, а, отже, перспективи подальшого поглиблення

співробітництва є значними.

Підсумовуючи двадцятиріччя українсько-південноазійського співробітництва констатуємо, що ця співпраця набуває для України дедалі більшої ваги. Так, з кінця ХХ століття, стратегічний партнер України Індія бере курс на набуття статусу "світової держави", що відбувається завдяки низці чинників, а саме: політична стабільність, стає економічне зростання, багатостороння співпраця на міжнародній арені, інтеграційні процеси тощо. Приймаючи до уваги ці обставини, Україна інтенсифікує політичний діалог з Індією та розпочала ефективну розбудову відносин відповідно до нових викликів і перспектив сучасної міжнародної системи, що допоможе зміцненню ролі та іміджу України на міжнародній арені.

Сталими залишаються і відносини України з іншими країнами Південної Азії – Бангладеш, Непал, Шрі-Ланка, Бутан та Мальдіви. І хоча тут не можемо говорити про стратегічне партнерство, досвід співпраці з цими країнами є для України вкрай важливим.

Отже, за роки незалежності українська держава змогла не просто добитися свого визнання всіма країнами Південної Азії (за винятком Бутану), але і встановити з ними широке економічне, політичне і культурне співробітництво, зростити плеяду фахівців, що займаються теоретичним осмисленням цього співробітництва та використати його для свого економічного зростання та піднесення своєї політичної ваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранецький І. Україна – Індія: від ситуативних до стратегічних відносин / І. Баранецький // Політика і час. – 2006. – № 1. – С. 44–50.
2. Борділовська В. Гандизм у зовнішній політиці Індії / В. Борділовська // Політика і час. – 2007. – № 7. – С. 41–45
3. Борділовська О. А. Інтеграційні інститути в Південній Азії і регіональна політика Індії / О. А. борділовська // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Випуск 111 (Частина І), 2012. – С. 24–31.
4. Віднянський С. В. Стан, проблеми та перспективи досліджень зі всесвітньої історії в Україні / С. Віднянський // Український історичний журнал. – 2010. – №5. – С.166–179.
5. Головченко В. Індійсько–американське стратегічне партнерство: уроки для України / В. Головченко // Зовнішні справи. – 2010. – № 1. – С. 42–45.
6. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Республікою Індія // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/356_006 (дата звернення : 08.12.2019).
7. Єременко В. До концепції економізації зовнішньої політики України / В. Єременко // Політика і час. – 2005. – № 11. – С. 35–41.
8. Жовква І. І. Стратегічне партнерство України. Теорія і практика / І. Жовква. – К. : ДЦ "Євроатлантикінформ", 2006. – 156 с.
9. Зовнішньополітичні завдання України. Виступ Президента України Леоніда Кучми перед представниками дипломатичного корпусу // Урядовий кур'єр. – 2004. – 10 лютого. – С. 3.
10. Ігнат'єв П. М. Політика Республіки Індії в Південній Азії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політич. наук : спец. 23.00.04

– політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку / П. М. Ігнат'єв. – К., 2010. – 32 с.

11. Кобзаренко А. Проблеми та перспективи співробітництва України з країнами Південної Азії (аналітична записка) [Електронний ресурс] / А. Кобзаренко. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/September09/7.htm> (дата звернення : 06.12.2019).

12. Кобзаренко А. Стан та перспективи розширення українсько-індійського співробітництва (аналітична записка) / Відділ інтеграції і стратегічного партнерства Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс] / А. Кобзаренко. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/MONITOR/june2009/20.htm> (дата звернення : 08.12.2019).

13. Ковтун О. Ю. АСЕАН у світовій політиці / О. Ю. Ковтун, Т. О. Довгай // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». – Випуск 85. – С. 368–371.

14. Король В. Регіональна економічна інтеграція у Великій Східній Азії: детермінанти та бар'єри / В. Король, О. Небильцова // Міжнародна економічна політика. – 2015. – № 1 (22). – С. 100–122.

15. Кудряченко А. І. Геополітичні виклики сучасної України / А. Кудряченко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 167–174.

16. Кудряченко А. І. Дослідження з проблематики всесвітньої історії у сучасній Україні / А. Кудряченко // Український історичний журнал. – 2011. – № 1. – С. 180–194.

17. Литвин В. Зовнішня політика: 1990–2000 рр. / В. Литвин // Віче. – 2000. – № 12. – С. 13–67.

18. Лукаш О. І. Науково–технічні зв'язки СРСР з Індією (1970 – 1975

рр.) / О. Лукаш // Український історичний журнал. – 1979. – № 8. – С. 76–83.

19. Лукаш О. І. Українсько-індійські відносини / О. Лукаш // Україна дипломатична. – 2003. – С. 595–608.

20. Лукаш О. І. Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з Індією (1970-ті – 1980-ті роки) / О. Лукаш, С. Полюк // Український історичний журнал. – 1982. – № 3. – С. 101–108.

21. Марущак Д. Ю. Напрями оптимізації взаємного співробітництва країн АСЕАН та України в умовах трансформації світової економіки / Д. Ю. Марущак // Причорноморські економічні студії. – Випуск 9–1, 2016. – С. 31–34.

22. Нефедов В. Українсько-пакистанський контракт под угрозой срыва / В. Нефедов // Зеркало недели. – 1996. – № 46. – С. 16.

23. Перегуда Е. Знакомьтесь, Пакистан / Е. Перегуда // Финансовая Украина. – 1996. – 20 августа. – С. 6.

24. Перепелиця Г. Внутрішні чинники формування зовнішньої політики України / Г. Перепелиця // Політика і час. – 2004. – № 11. – С.32–45.

25. Перепелиця Г. Наші танки: курс Пакистан / Г. Перепелиця // Україна. Європа. Світ. – 1997. – № 7. – С. 5.

26. Перша Всеукраїнська науково-практична конференція індологів //Східний світ. – 2000. – №1. – С.167–168.

27. Підберезних І. Є. Сполучені Штати Америки та країни Південно-Східної Азії в умовах сучасної регіоналізації відносин (1991–2011-х рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук : спец. 07.00.02 – всесвітня історія / І. Є. Підберезних. – Львів, 2018. – 40 с.

28. Порошенко П. Зовнішня політика України: здобутки, проблеми,

перспективи / П. Порошенко // Національна безпека і оборона. – 2010. – № 2. – С. 2–5.

29. Послання Президента України Віктора Ющенка до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2008 році // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 88. – Ст. 4–5.

30. Постанова Верховної Ради України про Основні напрями зовнішньої політики України // Світ відкриває Україну. – К.: Київська правда. – 2001. – С. 193–210.

31. Пріоритети політики України щодо країн Азії: аналіт. доп. / А. З. Гончарук, А. М. Кобзаренко, О. К. Микал; за заг. ред. О. В. Литвиненка. – К.: НІСД, 2011. – 64 с.

32. Приходько Оксана. Мухаммад Юнус: банкір, який врятує світ / О. Приходько // Дзеркало тижня. – 2006. – №50. – С. 8.

33. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2012. – 256 с.

34. Семенець О. Найбільш насичений період / О. Семенець // Політика і час. – 2003. – № 9. С. 3–8.

35. Сунгуровський М. Геополітичний аналіз балансу сил і змін у ньому на фоні російсько-українського конфлікту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/upload/1400153819_file.pdf (дата звернення: 08.12.2019).

36. Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика. Навчальний посібник. – Харків, 2016. – 480 с.

37. Тихоненко І. В. Застосування теорії Б. Бузана для дослідження феномену регіоналізму (на прикладі Південної Азії) / І. В. Тихоненко // Наукові праці. Політологія. – 2014. – Випуск 224. – Том 236. – С. 101–104.

38. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 1. Предметно-тематична частина : А–Г / Відп. ред. М. М. Варварцев. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2009. – 184 с.

39. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 2. Предметно-тематична частина : Д–Й / Відп. ред. М. М. Варварцев. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2010. – 252 с.

40. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 3. Предметно-тематична частина : К–О / Відп. ред. М. М. Варварцев. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2012. – 315 с.

41. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 4. Предметно-тематична частина : П–Я / Відп. ред. М. М. Варварцев. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2013. – 357 с.

42. Україна відкрита для взаємовигідної співпраці з усіма, хто на це налаштований. Виступ Президента України Леоніда Кучми 15 січня 2001 року // Урядовий кур'єр. – 2001. – 17 січня. – С. 2–3.

43. Україна та Шрі Ланка разом охоронятимуть таємну інформацію // УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/431373-ukrajina-ta-shri-lanka-razom-ohoronyatimut-taemnu-informatsiyu.html> (дата звернення : 06.12.2019).

44. Українська призма: Зовнішня політика 2017. Аналітичне дослідження // ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. – Київ, 2018. – 232 с.